

»Krigshistoriens lære« og krigens historikere

En undersøgelse af to nyere fortolkninger af slaget ved Lutter am Barenberg 1626¹

Af Knud J. V. Jespersen

Ældre krigshistorisk forskning hævdede, at krigshistorien rummede en objektiv »lære«, der kunne nyttiggøres ved planlægningen af fremtidige krigsmæssige operationer. Denne anskuelse genfindes ofte nok også blandt vore dages danske militærhistorikere. Med udgangspunkt i en undersøgelse af to nyere fremstillinger af slaget ved Lutter am Barenberg 1626, der giver hver sin forklaring på slagets udfald, søger universitetslektor, mag.art. Knud J. V. Jespersen at vise, at disse to fortolkninger er produkter af to vidt forskellige traditioner om slaget, der i deres oprindelse også – og især – tjente andre formål end blot dette at videregive den usminkede sandhed om slagets forløb. Det påvises, at de to fortolkninger af slaget ved Lutter am Barenberg i vid udstrækning er bestemt af forfatternes metodiske og krigsteoretiske udgangspunkter. Dette fører til en forkastelse af begrebet »krigshistoriens lære«, der – i al fald i det foreliggende tilfælde – viser sig at være af begrænset objektiv rækkevidde, bestemt som den er af faktorer, der for en dels vedkommende er ganske uden forbindelse med det 17. århundrede.

I

»Krigshistorie omfatter Studiet af samtlige Krige i historisk, taktisk og strategisk Henseende. . . . Den søger at finde de Tanker, der have dannet Grundlaget for Troppernes Ledelse, og de forskellige Aarsager, der have været medvirkende til Operationernes heldige eller uheldige Udfald. Den fremhæver paa den ene Side det følgeværdige og paa den anden Side de begaaede Fejl. Studiet af K. kan drives rent historisk som et Kildestudium med det Maal at naa til en saa korrekt Fremstilling af Begivenhedernes Gang som muligt . . . , eller det kan tjene som Undervisningsmiddel for Officerer . . .« – Således beskrev daværende kaptajn i generalstaben, senere generalløjtnant B. P. Berthelsen i

1. Denne artikel gengiver i bearbejdet form et indlæg på den første danske militærhistoriske konference på Frederiksberg Slot i dagene 15.–16. marts 1975; cfr. konferencerapporten, *Militærhistorisk Konference '75 – en rapport*. 1975, s. 54–56.

1900 krigshistorien og dens funktion². Han udtrykte klart det synspunkt, at krigshistorien rummede en »lære«, der kunne være nyttig ved planlægningen af fremtidige krigshandlinger: krigshistorien skulle fremhæve det »følgeværdige« og understrege »Fejl«. Som disciplin betragtet kunne krigshistorien spaltes op i en rent teoretisk eller beskrivende del – et »Kildestudium« – og en anvendt del – et »Undervisningsmiddel for Officerer«. Det fremgår dog ikke, hvilken relation – om nogen – der efter kaptajn Berthelsens opfattelse var mellem de to dele.

Kaptajn Berthelsen gav på denne korte form præcist udtryk for den opfattelse af krigshistoriens natur og funktion, der omkring århundredskiftet var rådende blandt officerer: disciplinen opdeltes efter et naturvidenskabeligt forbillede i en beskrivende og en anvendt del. Historikernes opgave var at levere de objektive beskrivelser, hvorefter officererne på dette grundlag kunne uddrage de generelle træk og drage den lære, der kunne være nyttig med henblik på fremtiden. Den sidste del af processen var den vigtigste og krigshistoriens ypperste formål.

Når man tænker på de betydelige opfattelses- og holdningsændringer, der de seneste 75 år er sket inden for historievidenskaben som helhed, er det vel næppe urimeligt at forvente, at synspunkterne, også hvad angår krigshistorien, har ændret sig siden kaptajn Berthelsens dage – i hvert fald vil næppe nogen faghistoriker i dag kunne erklære sig enig i den opfattelse af faget, som han gav udtryk for. Disse forventninger holder imidlertid ikke stik: kaptajn Berthelsens synspunkter står stadigvæk den dag i dag praktisk taget urokkede blandt de toneangivende danske militærhistorikere³. Dette gælder ikke mindst forestillingen om en »krigshistoriens lære«, der stadig lever i bedste velgående⁴.

2. Artiklen »Krigshistorie« i »Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon«, X, Kbh. 1900.
3. Således skrev den daværende medarbejder ved Hærstabens krigshistoriske Arbejder, major Gordon Norrie, i 1966: »Hvad selve skildringen af krigen angår, skal historikeren søge at fremstille begivenhederne så objektivt som muligt . . . Derefter skal han påtale fejl og fremdrage fortjenstfulde handlinger, hvoraf man kan drage lære, således at man med udbytte kan tage hans arbejde frem og udnytte erfaringerne«. (Historisk Tidsskrift, 12. rk., bd. I, 1963–66, s. 673). Den senere leder af samme Arbejder, oberstløjtnant Helge Klint, benyttede ligeledes distinktionen teoretisk/anvendt militærhistorie i sin militærhistoriske orientering, *Militærhistorie*, 1970, s. 10–11. Den nuværende lærer i krigshistorie ved Hærens Officersskole, oberstløjtnant K. V. Nielsen, skelner mellem producenter af krigshistorie (historikerne) og forbrugere af samme (officererne), hvilket blot er distinktionen beskrivende/anvendt udtrykt på en anden måde. Denne finder man også anvendt af H. C. Bjerg, Claus C. von Barnekow m.fl.: *Hvor blev militærhistorien af? En diskussion om militærhistorisk forskning*, 1975, s. 31 og s. 6). En mere udførlig drøftelse af disse forhold findes i min opsats, *En militærhistorisk renaissance?* Historisk Tidsskrift, 77, 1977, s. 135–142.
4. Klart udtrykt af oberstløjtnant K. V. Nielsen (Claus C. von Barnekow, m.fl., *op. cit.*, s. 31).

Nogen egentlig forklaring på denne betænkelige mangel på udvikling skal ikke her forsøges; men en del af forklaringen kunne muligvis ligge i, at dansk militærhistorisk forskning gennem hele vort århundrede har været af en stærkt begrænset vitalitet – måske især fordi danske faghistorikere ikke har interesseret sig for denne side af sagen⁵. I lyset heraf kunne det måske have en vis interesse at kaste et blik på engelsk militærhistorisk virksomhed, der – i modsætning til den danske – har vist sig både livskraftig og produktiv – måske fordi den i modsætning til den danske aldrig har været isoleret i forhold til den historiske virksomhed i almindelighed⁶.

Kontrasten til den forældede begrebsverden, der afgrænser dansk krigshistorisk forskning, fremtræder klart i det »regelsæt« for krigshistoriske studier, som den engelske militærhistoriker, Oxfordprofessoren Michael Howard har opstillet som retningsgivende⁷. Han fremhæver på den ene side nødvendigheden af seriøse krigshistoriske studier som »simulationsgrundlag« for officerernes uddannelse, men betoner på den anden side stærkt de strenge forskningsmæssige krav, der må stilles til sådanne studier. Krigshistorien må studeres *i bredden*, hvormed han mener, at studiet af enkelte krigshistoriske begivenheder hele tiden må sættes i relation til udviklingen i krigsføringen over en længere periode. Den må også studeres *i dybden*: grundlaget må være et kritisk arbejde med det primære kildemateriale. Endelig må den studeres *i sammenhæng* med strukturen i de stridende samfund⁸. Michael Howards tre krav rummer således tilsammen en kraftig appel om ikke at betragte studiet af krigshistorie isoleret, men som en (nødvendig) del af den almindelige historiske forskningsevne. På samme tid er hans krav om til bunds gående studier en *conditio sine qua non* – et forhold, som Howard udtrykker i følgende kompromisløse ord: »I think that rather than study military history superficially it is better not to study it at all«⁹. Medens man i dansk krigshistorisk forskningstradition har været – og stadig er – tilbøjelig til at betragte krigshistorien som en isoleret disciplin med et særligt formål og med specielle forskningsmæssige normer, opfattes studiet således af moderne engelsk forskning – her repræsenteret ved Michael Howard – som et aspekt af det almindelige historiske forskningsunivers, hvorom der gælder præcis de samme forskningsetiske

5. Cfr. herom min foran nævnte opsats i *Historisk Tidsskrift*.

6. Blandt de nyere kritiske oversigter over britisk militærhistorisk virksomhed bør især fremhæves den, der gives i John Keegan: *The Face of Battle*. London 1976, s. 15–78.

7. Michael Howard: *The Use and Abuse of Military History*, *The Journal of the Royal United Service Institution*, 1962. Desuden Howards forelæsning i marts 1971 på Hærens Officersskole om militærhistoriens rolle i officeruddannelsen. Forelæsningen findes stencileret i Officersskolens undervisningsmateriale og er velvilligt stillet til min rådighed af oberstløjtnant K. V. Nielsen.

8. Howard, *op. cit.*

9. Forelæsningen 1971, s. 5.

normer som ved enhver anden historisk forskning. Denne iagttagelse kan naturligvis på ingen måde overraske nogen faghistoriker. Det overraskende ligger et helt andet sted, nemlig i at moderne dansk krigshistorisk forskning har tøvet så længe med at erkende dette forhold og drage de fornødne konsekvenser af denne erkendelse.

II

Det er hensigten i det følgende at undersøge nogle af de problemer, der er forbundet med at studere krigshistorie efter de normer, som kaptajn Berthelsen omkring århundredskiftet fandt gyldige – og som stadig i mange henseender anses for gældende. Dette vil ske ved at undersøge historieskrivningen omkring en konkret krigshistorisk begivenhed, nemlig slaget ved Lutter am Barenberg den 27. august 1626. Formålet dermed er at vise, at »historiens lære« om dette slag er en fiktion, og at den »lære«, der eventuelt kan drages af slaget, må ses i nøje sammenhæng med den historiske forskning deraf. Bestræbelsen er med andre ord ved hjælp af et konkret eksempel at vise, at det fører til misvisende resultater at splitte krigshistorisk forskning op i en »beskrivende« del, der producerer det objektive erkendelsesmæssige grundlag for den trindhøjere »anvendte« krigshistorie, der uddrager den relevante »lære« til brug for fremtiden og så at sige formulerer staldtips fra historiens eget værksted.

Ved første øjekast kunne slaget ved Lutter am Barenberg synes et lidet interessant eksempel, eftersom det egentlig aldrig har givet anledning til større uenighed blandt historikerne¹⁰. Sagen syntes jo fra begyndelsen oplagt: Christian IV led et knusende nederlag, og Tilly vandt en overlegen sejr; Christian IV's offensive felttog forvandlede til et flugtagtigt tilbagetog, der samtidig ba-

10. Bortset fra skildringer af slaget i talrige større fremstillinger og bortset fra en række mindre undersøgelser i diverse småtidsskrifter er slaget mere udførligt behandlet i de følgende afhandlinger. I 1850 udsendte den daværende fysikus i Lutter am Barenberg, Georg Lichtenstein, den første egentlig monografiske fremstilling af slaget, *Die Schlacht bei Lutter am Barenberge 1626*. Braunschweig 1850. Heri kombineredes en betydelig samlerflid med et indgående lokalkendskab. Resultatet stod dog ikke mål med de betydelige anstrengelser, mest fordi Lichtenstein ganske savnede sans for kildekritik. Dette værk blev inspirationskilde til og forlæg for den danske militærhistoriker, Axel Larsens (Liljefalks) to arbejder, *Kristian den fjerdes Krige*. 1895 og *Kejserkrigen*. 1896, hvori slaget behandlede. Som Lichtensteins kendetegnes disse arbejder af en betydelig samlerflid, men en mangelfuld kildebennyttelse. Det efterhånden stærkt tiltrængte kildekritiske oprydningsarbejde blev i 1900 gjort af Dietrich Schäfer: *Die Schlacht bei Lutter am Barenberge*, Neue Heidelberger Jahrbücher, Bd. X, 1900, s. 1–37. Schäfers arbejde blev grundlaget for Staatsarchivar i Wolfenbüttel, Hermann Voges' værk, *Die Schlacht bei Lutter am Barenberge am 27. August 1626*. Leipzig 1922. Heri kombineredes kildekritisk sans med lokalkendskab og krigsteoretisk indsigt. Resultatet blev den hidtil grundigste behandling af slaget. Dette arbejde er stadig standardværket om slaget ved Lutter am Barenberg.

nede vejen for de kejserlige troppers besættelse af Jylland et års tid senere. Om udfaldet kan der således ikke herske nogen som helst tvivl, lige som der ikke er nogen større uenighed om nederlagets katastrofale følger for Christian IV og Danmark. Går man imidlertid videre og stiller spørgsmålet, *hvorfor* tabte Christian IV, og *hvorfor* sejrede Tilly? – og det er jo fra en krigshistorisk synsvinkel de interessante spørgsmål – så er enigheden blandt slagets historikere ikke længere så udtalt. På flere punkter er forklaringerne endda direkte modstridende, og slagets »krigshistoriske lære« opløser sig derved i en række uforenelige påstande. Det skal i det følgende forsøges påvist, at besvarelsen af disse hvorfor-spørgsmål hænger nøje sammen med historikernes kildeudvælgelse og rekonstruktionsprincipper, hvilket igen er tæt knyttet til karakteren af den krigsteoretiske opfattelse, der blev lagt til grund for fortolkningen af slaget.

I moderne svensk krigshistorisk forskning er der adskillige eksempler på undersøgelser, hvis sigte er at trænge bag om den mytedannelse, der ikke blot blokerer en ægte forståelse af og indsigt i fortidens krigshandlinger, men tillige også fremmer udbredelsen af falske forestillinger om hele historiske forløb på den ene side og følgelig også en falsk krigshistorisk »lære« på den anden. Gode eksempler på sådanne undersøgelser er Sven Lundkvists afhandling om slaget ved Breitenfeld 1631 og Göran Rystads udforskning af slaget ved Nördlingen 1634¹¹. Især Sven Lundkvists afhandling, der er formet som et opgør med »generalstabsopfattelsen«¹² af slaget, er interessant i den aktuelle sammenhæng, fordi den klart påviser den meget snævre sammenhæng mellem generalstabsværkets krigsteoretiske udgangspunkt, kildeudvælgelsen og rekonstruktionsprincipperne. Derved afslører den samtidig generalstabsværkets »krigshistoriske lære« som en række påstande, der ikke kan begrundes i det historiske forløb, der behandles.

Slaget ved Lutter am Barenberg indgår i det krigshistoriske lærestof på Hærens Officerskole¹³ – vel bl.a. fordi slaget anses for at rumme en »lære«. Ikke mindst af den grund må det være af interesse i det følgende at tage vor opfattelse af slaget op til en nærmere prøvelse, idet det dog er hensigtsmæssigt forinden at tegne et ganske kort rids af slagets forløb.

11. Sven Lundkvist: *Slaget vid Breitenfeld 1631*, (Svensk) Historisk Tidskrift 1963, s. 1–38. Göran Rystad: *Vem vållade Nördlingenkatastrofen 1634? En studie i propaganda*, Vetenskaps-Societetens i Lund Årsbok, 1958–59; genoptrykt i Göran Rystad (red): *Historia kring trettioåriga kriget*. Sthlm. 1963, s. 81–114. Rystad har desuden behandlet Nördlingen-temaet i den store propagandaundersøgelse, *Kriegsnachrichten und Propaganda während des dreissigjährigen Krieges. Die Schlacht bei Nördlingen in den gleichzeitigen gedruckten Kriegsberichten*. Lund 1960.
12. Udtrykt i det officielle arbejde, udarbejdet ved den svenske generalstabs foranstaltning, *Sveriges krig 1611–1632*. Bd. IV. Sthlm. 1937, s. 446–529.
13. Læreren i krigshistorie ved Officerskolen, oberstløjtnant K. V. Nielsen, har – i hovedsagen med Voges' arbejde som grundlag – udarbejdet en 20-siders stencileret fremstilling af slaget til undervisningsbrug, som han velvilligt har stillet til min disposition.

III

Slaget ved Lutter am Barenberg ligger temmelig godt belyst såvel i kilderne som i den historiske litteratur, ligesom der ikke hersker nogen større uenighed om det faktiske forløb og slagets enkelte begivenheder. Det er derfor en forholdsvis ukontroversiel sag at give en kort fremstilling af slagets hovedpunkter¹⁴.

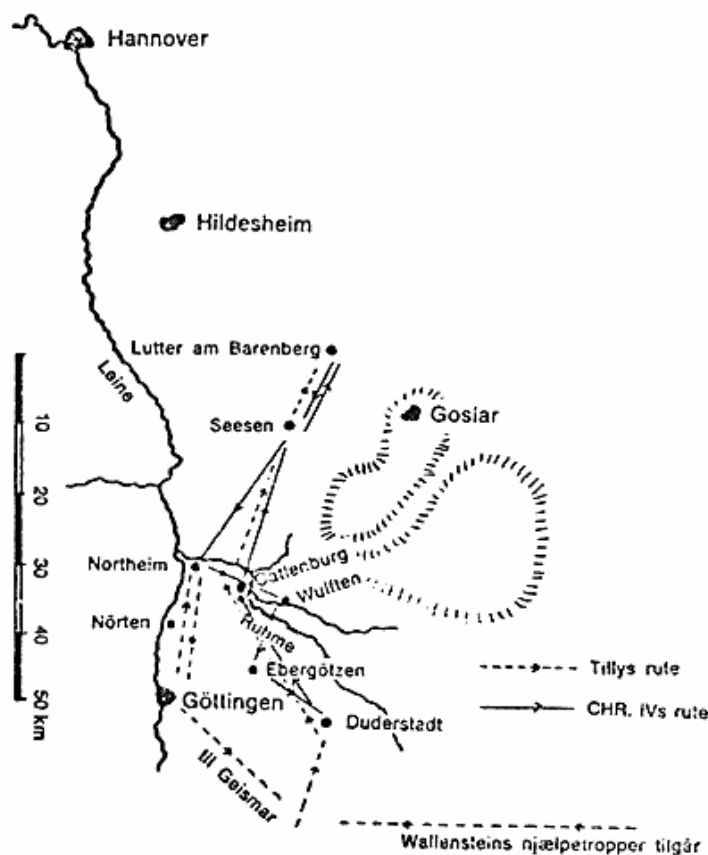
De begivenheder, der førte til slaget mellem den katolske hær under ledelse af grev Tilly og den protestantiske armé under Christian IV's personlige overkommando den 27. august 1626, tog deres begyndelse allerede i første halvdel af august måned. Gennem hele sommeren 1626 havde den militære situation i Den nedersaksiske Kreds været temmelig stabil. Tilly holdt sig i området sydvest for Göttingen, medens den anden katolske feltherre, Wallenstein, stod i stifterne Magdeburg og Halberstadt øst for Harzen. De kongelige styrker var opdelt i to hærkorps, et østligt og et vestligt. Det østlige, der stod under kommando af greven af Mansfeld og Bernhard af Sachsen-Weimar, søgte at opnå kontrol over Schlesien og at skabe kontakt med den kejserfjendtlige protestantiske fyrste af Siebenbürgen, Bethlen Gabor. Det vestlige hærkorps, hvis overledelse varetoges af Christian IV personligt, stod i området omkring Wolfenbüttel, hvorfra det søgte at holde begge de katolske hære i skak.

I begyndelsen af august forlod Wallenstein området øst for Harzen for at optage forfølgelsen af det østlige hærkorps, idet han efterlod en bevogtningsstyrke på nogle få regimenter, der senere skulle slutte sig til Tillys styrker. Den 11. august erobrede Tilly efter nogen tids belejring Göttingen og satte efter nogle dages forløb kursen nordpå for også at erobre Northeim (se kortskitsen)

Den 14. august drog Christian IV med hæren sydpå til Lutter am Barenberg, der tidligt næste morgen kapitulerede til ham. Straks efter fortsatte den kongelige hær fremrykningen mod syd, og den 16. august fik den overraskende kampføling med Tillys hovedstyrke ved byen Northeim. Egentlig kunne den afgørende kamp mellem de to hære have fundet sted ved denne lejlighed; men i sidste øjeblik valgte ledelsen af den styrkemæssigt underlegne katolske hær at undgå konfrontationen og trække hæren tilbage mod Göttingen for dér at afvente forstærkning med den wallensteinske hærafdeling øst for Harzen.

Fra denne dato indtrådte operationerne i en ny fase, idet Christian IV nu opgav at fortsætte de foregående dages forcerede fremrykning. Efter et tre da-

14. Denne fremstilling følger den, jeg tidligere har givet i opsatsen, *Slaget ved Lutter am Barenberg 1626*, Krigshistorisk Tidsskrift, 1973/3, s. 80–89. Hvad angår det faktiske hændelsesforløb afviger den ikke væsentligt fra Voges' opfattelse. Den bygger udelukkende på det samtidige, primære kildemateriale.

ges ophold i Northeim indledte kongen den 20. august en række zigzag bevægelser i området Ruhme-Duderstadt. Disse manøvrer vedvarede til den 23. august. Hensigten med disse bevægelser var formentlig en afpatruljering af de øst-vest gående veje med det formål at forhindre de wallensteinske hjælpetroppers forening med Tillys hovedstyrke. Imidlertid valgte de wallensteinske hærafdelinger en sydligere vej end den, Christian IV havde ventet, og den 22. august skete foreningen mellem disse og Tillys hær i egnen sydøst for Göttingen. Da de to fjendtlige hære den 24. august atter mødtes i området nord for Duderstadt, blev Christian IV klar over, at hjælpetropperne var nået frem til Tilly på trods af hans afpatruljering af den sandsynlige fremrykkevej. På denne baggrund besluttede kongen at søge tilbage til sit udgangspunkt, Wolfenbüttel.

Fra denne dag byttedes rollerne om. Tilly gik i offensiven med sin forstærkede hær, og under stadige fægtninger veg den kongelige hær ud mod nord. Slutstenen på denne opslidende fase af kampen var selve hovedslaget på sletten ved Lutter am Barenberg, hvortil den kongelige hær nåede tidligt om morgenen den 27. august efter en yderst besværlig natlig march fra Seesen. Her

besluttede kongen sig til at lade hæren tage opstilling i slagorden nord for et sumpet dalstrøg, der gennemstrømmet af en lille bæk strakte sig over sletten i øst-vestlig retning. Tilly opstillede sin hær i slagorden syd for dette dalstrøg.

Hele formiddagen hengik med en artilleriduel, hvori de kongelige kanoner dog ikke synes at have deltaget i større udstrækning. Da kongen stadig ikke gjorde mine til at angribe, sendte Tilly over middag nogle få infanteriregimenter over bækken og lod kavalleriet på fløjene følge efter. På dette tidspunkt greb kongen ind »avec une grande resolution«, som Tilly karakteriserede det kongelige modangreb. De kongelige enheder stødte frem for at kaste Tillys enheder tilbage over bækken, og angrebet fortsatte frem over bækken og nåede på et tidspunkt helt op til Tillys artilleristillinger. Først på dette tidspunkt lykkedes det med største vanskelighed Tilly at standse de kongelige troppers angreb og med artilleriets hjælp at bringe uorden i formationerne og tvinge dem tilbage, efter at sejren i nogen tid syntes at have været inden for Christian IV's rækkevidde.

Under tilbagetoget synes de kongelige formationer ganske at være gået i opløsning, og med de desorganiserede regimentter havde de nu angribende katolske tropper let spil. Resultatet var den kongelige hærs totale nederlag og Christian IV's fortvivlede, ensomme ridt til Wolfenbüttel i den tiltagende skumring. Herom noterede kongen senere lakonisk i sin skrivekalender: »Sloges vi med Fjenden og mistede Slaget. Samme Dag drog jeg til Wolfenbüttel«.

Således er de hovedtræk i slagets forløb, hvorom der er næsten fuld enighed blandt slagets historikere. På denne baggrund skal herefter drøftes det aspekt af slaget, hvorom enigheden er langt mindre markant, nemlig spørgsmålet om hvorfor slaget fik det udfald, som det fik.

IV

For på passende kort form at anskueliggøre uenigheden om årsagsforholdene skal i det følgende sammenholdes de forklaringer, som henholdsvis Svend Ellehøj¹⁵ og Axel Larsen (Liljefalk)¹⁶ har givet på kampens udfald. Grunden til valget af netop disse to fremstillinger vil fremgå af det følgende.

Svend Ellehøj opregner groft taget følgende momenter som forklaring på Christian IV's nederlag:

1. Det lykkedes ikke kongen at forhindre det wallensteinske hjælpekorps' forening med Tillys hovedstyrke i dagene inden den 24. august. Derfor blev

15. Svend Ellehøj: *Christian 4.s tidsalder* (Politikens Danmarkshistorie. Bd. 7). 1964, s. 261-64.

16. Axel Larsen (Liljefalk): *Kristian den fjerdes Krige*. 1895, s. 89-95. Fremstillingen af slaget deri er overensstemmende med den, som forfatteren gav i *Kejserkrigen*, der udkom året efter.

kongen tvunget til at påbegynde tilbagetrækningen i retning af Wolfenbüttel.

2. Skønt de to hære talmæssigt var nogenlunde jævnbyrdige – hver på omkring 20.000 mand – var kongens »unægtelig af ringere kvalitet end Ligas veteranhær«.
3. Efter Tillys første angreb iværksattes fra kongens side et modstød mod den katolske hærs centrum, der i begyndelsen veg, men alligevel senere bragte modstødet til standsning. Da de kongelige styrker derefter begyndte at vige, indvikledes de i rytterkampe, der hele tiden havde fundet sted bag dem og på fløjene. Dette bragte de kongelige formationer i total opløsning, og kampen endte i en fuldstændig massakre på den desorganiserede kongelige hær.
4. Endelig citeres Christian IV's udtalelse om general Fuchs, »der endnu, mens han var i live, var som død, da han skulle udføre, hvad der blev ham befalet«. – Som Ellehøj bemærker, var Fuchs afskåret fra at forsvare sig mod denne anklage. Han faldt i slaget.

Ellehøj forklarer således kongens nederlag ved to forhold, et kvalitetsmæssigt og et taktisk. De kongelige tropper var ringere end Tillys, og den danske hærledelse slog heller ikke til (general Fuchs). Den afgørende forklaring er imidlertid af taktisk art. Først lykkedes det Tilly at udmanøvrere kongen, så han måtte tiltræde tilbagetoget (de wallensteinske hjælpetropper), dernæst fandt en tilsvarende udmanøvrering sted under selve hovedslaget, hvor Tilly med held benyttede den fra den klassiske krigshistorie kendte Cannae-taktik: ved hjælp af en tilbagetrækning af centret lokkedes den kongelige hovedstyrke så langt frem, at den blev indfanget af knibtangens kæber, kavalleriet på fløjene. Dermed var det taktiske grundlag for den kongelige hærs fuldstændige tilintetgørelse tilvejebragt. Resten afgjordes af de katolske troppers bedre kvalitet. – I Svend Ellehøjs fortolkning var slaget ved Lutter am Barenberg således blot endnu et eksempel på Cannae-taktikkens heldige anvendelse.

I forhold hertil afviger Axel Larsens forklaring på flere punkter. Han opregner groft taget følgende momenter:

1. Tillys hær var talmæssigt den kongelige hær stærkt overlegen (32.000 mand mod 25.000), selv om de kvalitetsmæssigt var jævnbyrdige (»... de danske Bønderkarle, som kun havde været forholdsvis kort under Fanen, viste sig at være Tillys gamle spanske, flamske og tyske Landsknægte fuldstændig voxne ...«).
2. Kongens hær var opstillet i tre træfninger med de danske enheder i forreste træfning, og under det kongelige modstød nåede anden træfning ikke i rette tid frem til hjælp for første træfning. Det var det skæbnesvangre fejlgreb, mener Axel Larsen.

3. Tilly havde som en klog og forsigtig feltherre etableret en hindring af fældede træer foran sine kanoner, og denne hindring standsede det kongelige modstød.
4. På et kritisk tidspunkt i slaget forplantede sig lynsnart det rygte blandt de kongelige tropper, at Wallenstein med hele sin hær var i færd med at angribe de kongelige enheder i ryggen. Dette satte panik i tropperne og var den direkte årsag til formationernes opløsning. – I virkeligheden, siger Axel Larsen, drejede det sig kun om en mindre wallensteinsk hærafdeling, der forsøgte at omgå den kongelige hærs venstre flanke, hvilket Christian IV udmærket vidste; »men hvad hjalp det, at Kongen vidste god Besked, naar Soldaterne fæstede Lid til det løse Rygte. De tabte fuldstændig Modet, forlode deres Pladser og spredte sig til Flugt«.

I sammenligning med Ellehøjs skildring er det et ganske andet billede af kampen, der her fremmanes. Christian IV fremtræder her som den energiske, beslutsomme og klartskuende hærfører, Tillys jævnbyrdige, der ville have ført sin talmæssigt underlegne hær til sejr, hvis den ikke var blevet ramt af et uheld (anden træfnings forsinkelse), hvori kongen var ganske uden skyld, og hvis der ikke var gået panik i tropperne på grund af et grundløst rygte. – Egentlig må man efter denne fremstilling undre sig en smule over, at Christian IV overhovedet tabte slaget.

Sammenligner vi de to fremstillinger, må vi konstatere, at det i realiteten er to vidt forskellige slag, der beskrives, og at forklaringerne på kampens udfald afviger stærkt fra hinanden – undertiden så stærkt, at de er i indbyrdes modstrid. Medens kampen efter Svend Ellehøj blev afgjort af Tillys overlegne feltherregeni og heldige anvendelse af Cannae-taktik, var de udslagsgivende faktorer hos Axel Larsen af mere ubestemt karakter (anden træfnings forsinkelse, talmæssig underlegenhed, rygtedannelse – alt i alt en ond krigslykke). Det er derfor uden videre klart, at det grundlag, hvorpå de to fremstillinger bygger, ikke kan være det samme, ligesom de krigsteoretiske rammer er forskellige. De to fremstillinger bygger med andre ord på to forskellige historiografiske traditioner om slaget, traditioner, der tillige – det tør man slutte af den forskelligartede fremstilling af det faktiske forløb – må have deres udspring i to forskellige sæt af kilder til slaget. En nærmere forståelse af de to slagskildringer forudsætter derfor en undersøgelse af disse traditioner.

✓

Lidt forenklet kan man opdele slagets historiografi i to »skoler«, hvortil de enkelte historikers tilhørsforhold bestemmes af, hvorvidt de i forklaringen af kampens udfald lagde vægten på de årsagsforklaringer, der blev givet fra pro-

testantisk/dansk side eller fra katolsk/tysk hold¹⁷. De to »skoler« benævnes i det følgende kort henholdsvis den protestantisk/danske og den katolsk/tyske tradition. Efter ovennævnte kriterier kan der opstilles følgende forenkede skema over det historiografiske forløb¹⁸:

Slaget 27. august 1626

protestantisk/
dansk tradi-
tion

protestantisk/
dansk primær
tradition

Aitzema, 1669

Niels Slange,
1749

-
17. Det bør dog understreges, at der under hele forløbet var nogen interferens mellem de to »skoler«. For anskuelighedens skyld er der i det følgende set bort fra disse krydspåvirkninger.
18. Gruppen »protestantisk/dansk primær tradition« har vi i dag intet direkte kendskab til, fordi her – så vidt vides – ikke er bevaret noget materiale derfra. Bortset fra beretningen hos Aitzema (cfr. senere i noten) er vort eneste spor af de beretninger, der uden tvivl må have foreligget lige efter slaget, en notits hos Georg Lichtenstein, op. cit., s. XI om et dansk nyhedsblad med titlen, *Aviso, en sandru visse Tiding* (4 bl., 4°) fra 1626. Lichtenstein tilføjede: »Dänischer Bericht über die Schlacht mit sehr auffallenden Unrichtigkeiten . . .«. Netop på grund af det sidste ville kendskab til dette stykke dansk publicistik have været af stor interesse; men desværre har jeg ikke haft større held med min eftersøgning deraf end Schäfer og Voges, hvem det ej heller lykkedes at finde det. Med »Aitzema, 1669« menes den nederlandske diplomat og historiker, Lieuwe van Aitzemas – fra et evangelisk standpunkt affattede – store historieværk, *Verhael van Saken van Staet en Oorlogh . . .*, hvis første bind udkom i Haag i 1669. Slaget behandles s. 551–52 i dette bind. »Niels Slange, 1749« = Niels Slange: *Den Stormægtigste Konges Christian den Fjerdes, Konges til Danmark og Norge etc. . . . Historie*. Bd. III. 1749, s. 569–72. »Fr. v. d. Decken, 1833« = Den hannoveranske generalfelttøjmaster, Friederich von der Deckens arbejde, *Herzog Georg von Braunschweig und Lüneburg*. Bd. I. Hannover 1833. Den katolske primære tradition behandles mere indgående senere i denne artikel. De tidlige dele af de to traditioner behandles indgående af Dietrich Schäfer, op. cit. Alle beretningerne om slaget er in extenso gengivet i min stencilerede kildesamling, *Slaget ved Lutter am Barenberg 1626. En samling kildetekster til belysning af nyhedsformidling og propagandavirksomhed under Trediveårskrigen*. Odense 1973.

Fr. v. d. Decken,
1833

Georg Lichten-
stein, 1850

Axel Larsen
(*Liljefalk*),
1895, 1896

katolsk primær
tradition

Dietrich Schäfer,
1900

Hermann Voges,
1922

Svend Ellehøj,
1964

katolsk/
tysk tra-
dition

De tidligste faser af den protestantisk/danske tradition er det som følge af den mangelfulde overlevering af de tidlige beretninger fra dette hold vanskeligt at komme nærmere ind på livet. Det første spor findes hos Aitzema, der angiver en dansk beretning som sin kilde¹⁹. Heraf fremgår det klart, at man fra dansk side allerede i de tidlige faser gav en forklaring på nederlaget, hvis bestræbelse var over for samtiden og eftertiden at bortforklare nederlaget – eller rettere at give det en forklaring, der ikke implicerede en svækkelse af Christian IV's militære omdømme. Denne forklaring havde form af en veritabel »dolkestødslegende«, der i hovedsagen byggede på to elementer:

- den kongelige hærs tyske rytterafdelinger svigtede på det afgørende tidspunkt af slaget,

19. Aitzema, op. cit., s. 552: »Van de zijde van Dennemarcken werdt de Battaille verhaelt op volghende manier ...«.

– den kongelige hær blev midt under slaget angrebet i ryggen af en stor fjendtlig rytterstyrke.

Disse to forhold i forening var afgørende for kampens udfald²⁰.

Det bør bemærkes, at disse to påstande ganske savner hjemmel i det primære kildemateriale. Christian IV dementerede selv indirekte den første af påstandene²¹, og den sidste savner ethvert belæg i det samtidige materiale, selv om det vel er muligt at konstruere bagholdsangrebet af oplysningen om det wallensteinske hjælpekorps' forening med Tillys hovedstyrke den 22. august og en oplysning om en rytterkamp på den kongelige side af bækken under selve hovedslaget. Skønt uden hold i det acceptable kildemateriale gav disse udsagn således en forklaring på nederlaget, der ikke kompromitterede Christian IV og danskerne, samtidig med at der kastedes et lidt odiøst skær over Tillys sejr. Med denne erkendelse kan der nu kastes et klarere lys over Axel Larsens fremstilling af slaget.

Her genfindes i modificeret form de bærende elementer i den protestantisk/danske tradition. Det tyske rytteris svigten fremførtes vel ikke direkte; men Axel Larsen oplyste, at den kongelige hærs første træfning bestod af danske enheder. Anden træfning, hvis forsinkelse blev skæbnesvanger, måtte derfor rumme tyske enheder, der dermed indirekte fik tillagt ansvaret for nederlaget. Hvad angår det andet moment, bagholdsangrebet, fulgte Axel Larsen delvis sit forlæg, Georg Lichtenstein, med efterretningen om rygterne vedrørende Wallensteins angreb, men tilføjer så for egen regning udsagnet om det wallensteinske hjælpekorps – formentlig for at give argumentationen større vægt.

Hvorfor valgte Axel Larsen at lægge argumentationens hovedvægt på denne kildemæssigt set så svagt funderede tradition? – For det første var en streng kritisk holdning til kilderne ikke kendetegnende for Axel Larsens virke som krigshistoriker²². For det andet – og det var det afgørende – havde han et gan-

20. Hos Aitzema nævntes det, at rytteriet svigtede som følge af manglende betaling af sold, og at det var hertugen af Lüneburg, der under slaget faldt den kongelige hær i ryggen. Slangen tog disse forklaringer, men understregede tillige, at det var de tyske ryttere, der svigtede, lige som han vidste, at hertug Georg af Lüneburgs bagholdsstyrke bestod af 4.700 ryttere. Von der Decken ændrede det sidstnævnte moment derhen, at det var wallensteinske hjælpeetropper, der angreb kongen i ryggen. Dette modificeredes yderligere hos Lichtenstein, der hævdede, at rygter om wallensteinske troppers bagholdsangreb spredte panik blandt de kongelige tropper, men at disse rygter var grundløse. Hos Axel Larsen finder vi som nævnt legenden fuldt udviklet: rygter om den wallensteinske hovedstyrkes bagholdsangreb spredte panik; men i virkeligheden var der kun tale om en mindre wallensteinsk styrke.

21. I et brev til hertug Adolf Frederik af Mecklenburg af 8. september 1626 bemærkede Christian IV bl.a.: »Dass fusfolck wolthe ganss nit Steen, dii Reiitherei thadt das beste, . . .« (C. F. Bricka og J. A. Fridericia: *Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve*. Bd. II. 1891, s. 31–32).

22. Cfr. K. C. Rockstrohs karakteristik af ham som en levende og begejstret, men noget unøjagtigt skribent i Dansk biografisk Leksikon.

ske bestemt formål med sin skildring af denne krig, nemlig »at skildre Kristian den fjerde som Heltekongen, der til Lands og til Søs personlig optraadte som Fører for sit Folk, baade naar det kom an paa at hævde Danmarks og Norges Magt og Anseelse, og naar det gjaldt at værgе Rigerne mod fjendtlig Indfald«²³. På denne baggrund må det siges at være både forståeligt og logisk, at han i sin fremstilling af slaget valgte at lægge den afgørende vægt på den dansk/protestantiske tradition, selv om han derved mere eller mindre uforvarende kom til at viderebefordre en myte om slaget, der omhyggeligt var lagt til rette af den danske propaganda i den hensigt at begrænse nederlagets politiske og militære konsekvenser. Propagandaens fremstilling af slaget må klart karakteriseres som uhjemlet i det acceptable kildemateriale og kan på denne baggrund kun betegnes som en veltilrettelagt myte, der nok kan give os indsigt i det 17. århundredes propagandametoder, men ikke øger den krigshistoriske erkendelse af slaget ved Lutter am Barenberg. Den »krigshistoriske lære«, man på dette grundlag måtte uddrage, bliver derfor uvægerligt en falsk og ilde begrundet lære.

I modsætning til den protestantisk/danske tradition har den katolsk/tyske en solid baggrund i samtidig kildemateriale, herunder ikke mindre end otte næsten samtidige beretninger fra Tillys egen hånd, to øjenvidneberetninger fra højtstående officerer i Tillys hær samt en rapport fra den lüneburgske diplomat, dr. Hundt, der dog kun var andenhandsvidne til selve hovedslaget. Schematisk og en smule forenklet kan der opstilles følgende oversigt over afhængighedsforholdene i denne traditions tidlige dele²⁴:

TILLY

OBERSTLØJTN.
BINDAUFF

ANONYM
OBERST

DR. HUNDT

23. Citatet stammer fra hans eget forord til *Kristian den fjerdes Krige*. 1895.

24. Alle de i oversigten angivne beretninger er nærmere beskrevet og behandlet af Dietrich Schäfer, op. cit. De er alle gengivet i fuld ordlyd i min tidligere nævnte samling af kilde-tekster til slaget.

Beretrn. til
infantinden
Isabella i
Bruxelles,
1626, 28/8

Beretrn. til
kejseren,
1626, 28/8

Beretninger fra Tilly t.
kurfyrsterne af Bayern,
Köln, Mainz og Sachsen
samt til hertug Christi-
an af Celle og en anonym
»rigsfyrste«

Udateret,
redigeret
beretning
fra det
kejserslige
kancelli

Ekstrakt
af brev,
dateret
»Wiewaldt«
1626, 28/8

Relation
til hertu-
gen af Cel-
le, 1626,
28/8

Heraf afledes praktisk taget alle samtidige flyveskrifter,
»Neue Zeitungen«, afbildninger og omtrent samtidige histo-
rieværker

Senere tradition

Af oversigten ses, at den katolske version af slaget er solidt baseret på et rigeligt samtidigt beretningsmateriale fra øjenvidner. Det er derfor ikke underligt, at kildekritisk arbejdende historikere som Dietrich Schäfer og Hermann Voges valgte at basere fremstillingen af slagetradition frem for den mangelfuldt begrundede protestantisk/danske. Det er heller ikke overraskende, at Svend Ellehøj valgte at følge den fremstilling af slaget, som de videnskabeligt arbejdende historikere på dette grundlag udviklede. Derved blev Ellehøj imidlertid uforvarende offer for den katolske propaganda, der udfoldedes med udgangspunkt i slaget, og tillige for den stærke styring, som de omkring 1900 fremherskende tyske krigsteorier øvede på Voges' fortolkning af slaget. Disse momenter skal i det følgende underkastes en nøjere drøftelse.

Naturligt nok søgte den katolske propaganda at udnytte sejren som argument i den heftige propagandakrig, der sideløbende med den »rigtige« krig uophørligt førtes mellem de stridende parter. Tredivårskrigen betegnede også kulminationen af mere end et århundredes religiøs og kirkelig strid i Europa. Det var derfor nærmest uundgåeligt, at propagandakrigen hovedsageligt førtes i denne sfære. Således også i det foreliggende tilfælde. Kort udtrykt fremstilledes sejren ved Lutter am Barenberg som det definitive bevis for, at Gud var på katolikkernes side. Sejren skyldtes således mere Den Almægtiges styrelse end Tillys feltherrekunst. Dette »Gud er på vor side« – tema findes anslået allerede i Tillys tidlige beretninger²⁵, lige som det findes gentaget i forstærket og pointeret form i så godt som alle de flyveskrifter og nogenlunde samtidige historieværker, der fra katolsk side spredtes som begivenheden²⁶.

25. Eksempelvis bemærkede Tilly i indberetningen til kejser Ferdinand II af 28. august 1626: »So hat doch der Allmächtige seine Göttliche Gnad / ohne Zweifel in Respect der gerechten Sachen / soweit scheinen lassen / dass Ewer Röm. Kays. Majestät / etc. vnd deroselben beystehenden getrewn devovirten Ständen Feinde evincirt vnd überwunden worden. Vnd also die Victori vnd Obsiegung auff die Seiten gefallen«. I indberetningens slutning anviste Tilly ligefrem den linie, som propagandaen burde følge, med ordene: ». . . vnd bitte zu Gott dem Allmächtigen / dass seine Göttliche Allmacht nach dieser erlangten Victorien / welche allen andern vorgezogen werden kann / alle Ewer Kays. Majestät Wiederwertige vnd Feindtselige folgens gäntzlich sopiren vnd dämpffen / vnd darauff den edlen werthen Frieden dermalen eins widerumb bescheren / kräfttiglich stabilirn vnd einsetzen wolle«. (Min tidligere nævnte samling af kildetekster, s. 3 og 5).
26. Temaet findes til eksempel fuldt udviklet i et af den katolske propagandas mest udbredte flyveskrifter om slaget, *Aussführliche, Gründliche Relation . . .*, fremstillet i Andreas Apergers bogtrykkeri i Augsburg, 1626 (gengivet i samlingen af kildetekster, s. 56–62 efter et eks. i Det kongelige Bibliotek). I dette skrift understøttes argumentet yderligere af en dramatisk beretning om et himmeltegn natten før slaget: »Selbige Nacht / welche sehr schön vnd haitter gewesen / ist von jeder männiglich an dem Himmel ein fewriges Schwerdt / zwischen beyden Lägern in der Höhe schwebendt / gesehen worden / welches aber die Spitzen gegen die Dennemärckischen / vnd das Creutz gegen des Grafen von Tilli Läger gekhret / darob dessen vnderhabendes Kriegsvolck / als durch ein augenscheinlichen Wunderwerck Gottes / also frewdig vnd munter worden / dass sie so gar den Tag nit erwarten / sondern ohne längere Dilation, den feindt mit Gewalt angreifen / vnd darauff schlagen wol-

Også hos Svend Ellehøj hører man et ekko af denne propaganda: »Tillys soldater nedskød så mange af de flygtende som muligt – feltherren havde før slaget opflammet deres mod ved at minde dem om, at de stred for den sande tro, og indskærpet dem ikke at skåne noget kætterblod«²⁷.

Også på en anden og nok så vanskeligt gennemskuelig måde synes den katolske propaganda om Tilly som Guds redskab at have øvet indflydelse på Hermann Voges' – og dermed også på Svend Ellehøjs – fremstilling. Den katolske propaganda fremstillede Tillys sejr som uafvendelig – ikke af militære, men af religiøse grunde. En mere verdslig eftertid kunne ofte nok acceptere synspunktet om sejrens uafvendelighed – men ikke af religiøse grunde. Begrundelsen fandt man i den militære sfære, og på dette punkt kunne krigsteoriene meget belejligt træde hjælpende til. Denne mekanisme karakteriserer Hermann Voges' fremstilling.

Denne grundige undersøgelse rummer særdeles indgående analyser af slagmarkens udseende og placering, af hærenes sammensætning og de taktiske bevægelser før, under og efter slaget. Dertil kommer, at arbejdet er baseret på en nøje kritisk vurdering af alt det forhåndenværende kildemateriale, herunder især de mange beretninger fra katolsk side. Dette store oprydningsarbejde var som tidligere nævnt allerede delvis gennemført af Dietrich Schäfer²⁸. Voges' fremstilling af slaget betragtes derfor almindeligvis som magistral og definitiv, og fra et kildekritisk synspunkt vil der i fremtiden næppe heller være stort at føje til denne undersøgelse, skønt man må studse lidt over den betydelige vægt, Voges tillagde oberstløjtnant von Gronsfelds beretning om slaget, der er affattet så sent som i midten af 1640'erne²⁹. Derimod kan der være grund til at nære betænkelighed ved den fortolkning af slaget og dets taktik, som Voges frem-

len«. (Kildesamlingen, s. 57). Denne historie understøttede på en særdeles anskuelig måde de mere abstrakte argumenter, og himmeltegnet gav ikke blot et visuelt vidnesbyrd om, på hvis side Gud stod, det foregreb tillige kampens udfald og fyldte soldaterne med hellig begejstring. Der kunne kort sagt efter dette ikke herske nogen som helst tvivl om årsagen til kongens nederlag. Dette propagandistiske Columbusæg finder man naturligt nok gentaget i talrige andre flyveskrifter fra katolsk side.

27. Ellehøj, op. cit., s. 263.

28. Cfr. note 10.

29. Oberstløjtnant Jost Maximilian von Bronckhorst, Graf von Gronsfeld (1598–1662) kommanderede under slaget et af Tillys infanteriregimenter. Hans beretning om slaget fremkom som et korrektiv til den efter von Gronsfelds opfattelse fejlagtige fremstilling af begivenhederne i Eberhard Wassenbergs »Teutsche Florus«, der rummede en populær fremstilling af krigens historie. Da dette værk i 1647 udkom i en ny udgave, *E. Wassenbergs Erneuerter Teutsche Florus*, aftryktes heri von Gronsfeldts korrigerende beretning om slaget. Cfr. Helmut Lahrkamp: *Die Kriegserinnerungen des Grafen Gronsfeld (1598–1662)*, Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins, Bd. 71, 1959, s. 77–104. Omstændighederne omkring beretningens fremkomst sammenholdt med tidsafstanden må rejse betydelig tvivl om von Gronsfelds pålidelighed som kilde til slaget.

lægger i værkets sidste del³⁰. Den synes nemlig at bygge på et sæt anakronistiske teorier om krigen.

For Voges lå forklaringen på kampens udfald væsentligst i Tillys feltherrekunst – ikke fordi Tilly havde Gud på sin side; men fordi han var en gudbenådet hærfører, der hører hjemme blandt krigshistoriens store: Tilly »hebt sich . . . weit hinaus über den Rahmen der Heerführung des dreissigjährigen Krieges«³¹. Han satte også sine mål højt, »höher als es im allgemeinen in Wesen der Kriegführung des 17. Jahrhunderts lag«³². Vil man sætte sagen på spidsen, kunne det udtrykkes således, at Tillys storhed for Voges bestod i, at han satte sig krigsmål, der ikke var det 17. århundredes, og at han førte sin kamp efter doktriner, der ej heller var karakteristiske for dette århundrede. Det så lidt tidstypiske mål, som Tilly ifølge Voges havde sat for sine operationer, var ikke blot »dem König aus der Gegend westlich und südwestlich des Harzes hinauszumanövrieren, sein Ziel war das feindliche Heer zur Schlacht zu zwingen und zu vernichten«³³. Heri ligger nøglen til forståelse af Voges' tolkning af slaget: Tilly tilstræbte et afgørende slag med modstanderen, og hans mål var intet mindre end dennes »Vernichtung«, som han efterstræbte »mit rücksichtsloser Tatkraft«. Denne udtryksform og disse termer klinger ikke meget af det 17., men langt mere af det 20. århundrede. På den baggrund giver det heller ikke anledning til nogen forbavelse at konstatere, at den krigsteoretiske referenceramme, som Voges benyttede ved fortolkningen af slaget, ikke har spor med det 17. århundrede at gøre, men er identisk med de rådende doktriner inden for Den store tyske Generalstab i tiden op til 1. Verdenskrig³⁴, nærmere betegnet i feltmarskal Alfred von Schlieffens chefperiode³⁵.

30. Voges, op. cit., s. 102–115.

31. Ibid., s. 103.

32. Ibid., s. 102.

33. Ibid.

34. Dette fremgår af Voges' noter til dette afsnit, hvoraf flertallet rummer henvisning til Carl von Clausewitz' store værk, *Vom Kriege* (formentlig 1905-udgaven). Det fremgår ligeledes, at hans fortolkning først og fremmest støttede sig på værket, *Der Schlachterfolg mit welchen Mitteln wurde er erstrebt?* (Studien zur Kriegsgeschichte und Taktik. Bd. III), Berlin 1903 – et generalstabsarbejde, udarbejdet på generalstabschefen, von Schlieffens befaling. Deri analyseredes de europæiske felttog siden Frederik den Stores dage med henblik på derved at fastslå de faktorer, der var afgørende for at vinde slag. Konklusionen af undersøgelsen var, at der kunne konstateres en taktisk lovmæssighed, der sagde, at flankangreb og trussel mod modstanderens ryg var afgørende for sejr.

35. Alfred von Schlieffen (1833–1913) var chef for Den store tyske Generalstab 1891–1906. Han er især blevet kendt for sin urokkelige tro på Cannae-taktikkens almengyldighed. I sine berømte »Cannae-Studien« hævdede han, at alle historiens store feltherrer havde benyttet denne taktik, skønt de muligvis intet anede om selve slaget ved Cannae. Cfr. Jehuda L. Wallach: *Kriegstheorien. Ihre Entwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main 1972 (om von Schlieffen, s. 89–135). Mere udførligt behandles von Schlieffen og hans teorier i samme forfatters *Das Dogma der Vernichtungsschlacht. Die Lehren von Clausewitz und Schlieffen und ihre Wirkung in zwei Weltkriegen*. München 1970.

Det er uforholdsmæssigt her at gå i detaljer med hensyn til disse doktriner. Det er tilstrækkeligt blot at understrege, at nøgleordene deri var »Vernichtung« og »Umfassung«. Ifølge von Schlieffen kunne der kun tænkes ét krigsmål, fjendens tilintetgørelse. Dette mål skulle opnås ved hjælp af en energisk, offensiv taktik, der efter forbilledet fra slaget ved Cannae skulle føre til omfatning af modstanderens styrker og deres sluttelige udslettelse i et knibtangsslag. Kun operationer efter dette mønster kunne føre til vellykkede resultater, og kun felt herrer, der i krigshistoriens løb havde fulgt dette princip, fortjente efter von Schlieffens opfattelse at regnes blandt de store.

På baggrund heraf kan det nu ses, at Tilly hos Voges i realiteten fremtræder som elev af von Schlieffen, og at just dette er baggrunden for Voges' høje vurdering af ham. Samtidig får man en forklaring på, hvorfor den ellers så strenge kildekritiker foretrak at lægge vægt på den sene Gronsfeld-beretning: den rummer det væsentligste belæg for en kamp på fløjene på Christian IV's side af bækken under det kongelige modangreb og giver derfor en nødtørftig dokumentation for ansatserne til en Cannae-taktik³⁶.

Det må således konkluderes, at Hermann Voges' tolkning af slaget og dets taktik i flere henseender er apriorisk og rummer tydelige anakronistiske træk. I realiteten er der tale om en tilbageprojicering af 1. Verdenskrigs tyske krigsteorier på et slag, der udkæmpedes næsten 300 år, før teorierne blev udført. Det er umiddelbart klart, at en tolkning efter disse retningslinier ikke øger vor erkendelse af det 17. århundredes krigshistorie – tværtimod lægger den grunden til nye myter, der naturligvis er uegnede som grundlag for nogen ægte »krigshistorisk lære«.

Svend Ellehøj fulgte Voges' fremstilling af slaget, og som det tidligere fremgik, fulgte han også Voges' fortolkning af det. Derved kom han uforvarende til at se slaget med den tyske generalstabs – og specielt von Schlieffens – øjne og viderebragte derved en opfattelse af det, der rummer klart aprioriske og anakronistiske træk.

36. Von Gronsfelds væsentligste anke mod Wassenbergs fremstilling var netop, at denne havde forsømt at fremhæve hans indsats på den kongelige side af den bæk, der skilte de kæmpende hære, cfr. note 29. Det bør i øvrigt for en ordens skyld understreges, at om man holder sig til det primære og samtidige kildemateriale, finder man intet belæg for Cannae-taktik. Tværtimod synes Tillys bevægelser i dagene 24.–27. august at pege i retning af, at hans mål var ved hjælp af taktiske manøvrer at jage Christian IV bort fra området. Ligeledes tyder den katolske feltherres manglende forfølgning af de kongelige styrker efter slaget ikke meget på »Vernichtungstaktik« fra hans side. Det gælder i det hele taget, at holder man sig til det acceptable kildemateriale, og kaster man den von Schlieffen'ske teoribygning bort, bliver der tilbage kun et groft omrids af slagets forløb, medens mange taktiske enkeltheder forsvinder i uvishedens tåger.

VI

Skønt Axel Larsen og Svend Ellehøj skildrede den samme krigshistoriske begivenhed, var deres fremstillinger som påvist væsensforskellige og resultatet af en række overvejelser, der var vidt forskellige fra den ene fremstilling til den anden. For Axel Larsen var formålet udtrykkeligt en rehabilitering af Christian IV som feltherre, ligesom hans standpunkt var udpræget nationalt. Han valgte derfor at bygge på den dårligt funderede protestantisk/danske tradition, hvis hensigt ikke var at forklare, men at bortforklare nederlaget. Som kritisk skolet historiker valgte Svend Ellehøj derimod at bygge sin fremstilling på Hermann Voges' grundige og samvittighedsfulde arbejde; men hans skildring blev derved præget af den katolske propaganda, og han bragte sig utilsigtet i afhængighed af Voges' aprioriske og anakronistiske udgangspunkt.

Undersøgelsen understreger derfor den meget snævre sammenhæng mellem forfatterens udgangspunkter og forhåndsopfattelser på den ene side og deres kildeudvælgelse, rekonstruktionsprincipper og forklaringer på den anden. Ved konkrete eksempler er det således søgt illustreret, at krigshistoriske forklaringer hænger nøje sammen med de enkelte forskeres udgangspunkter, ligesom det er søgt påvist, at disse forklaringer kan bygge på præmisser, der støtter sig på anakronistiske modeller. Dermed er det også anskueliggjort, at det i højeste grad er problematisk at operere med en »krigshistoriens lære« i den klassiske forstand. Den gennemførte undersøgelse viser, at »krigshistoriens lære« er »krigshistorikerens lære« – hverken mere eller mindre.

Vender vi på denne baggrund tilbage til citatet fra Salmonsens Konversationsleksikon, kan det nu indses, at den distinktion, som kaptajn Berthelsen deri opstillede mellem teoretisk (beskrivende) krigshistorie og anvendt krigshistorie – og som mange andre efter ham også har hævdet – er en absurditet. Krigshistorikeren kan lige så lidt som andre historikere umiddelbart »anvende« krigshistoriske »beskrivelser«. Da krigshistorie er en kritisk videnskab, har han en uafviselig forpligtelse til i hvert enkelt tilfælde nøje at vurdere de præmisser, hvorpå beskrivelserne er blevet til, ligesom han i sine krigshistoriske studier må gå direkte til de primære kilder for på dette grundlag at foretage sin tolkning på tidens egne præmisser. Først da er grundlaget til stede for ægte krigshistorisk erkendelse. – Undlader han dette, skaber han ikke øget erkendelse, men nye myter – og det er, med Michael Howards ord, måske næsten værre end ingenting.